

על הילדות, כוחות הרצון ושאלת החינוך לאינדיבידואליות עצמאית

גלעד גולדשמידט - הרדוף

מה בסופו של דבר רוצים אנו מתהליכי החינוך? מה מטרתנו בליווי צמיחתו והתבגרותו של ילד? מה היינו מציינים כדבר החשוב מכל שביכולתנו להעניק לאדם הצומח? כהורים וכמחנכים, מה היינו רוצים לאחל לילד אותו אנו מלווים?

נראה לי שחלק מהתשובה לשאלות אלו ניתן לראות בשאלת הזהות והעצמאות האינדיבידואלית. במילים אחרות: כיצד ניתן ליצור תהליך חינוכי שיעודד את פיתוחו וטיפוחו של הגרעין האינדיבידואלי בכל ילד וילדה, של אותם כוחות וכשרים שייחודיים רק לאדם היחיד והמיוחד הזה? האם יוכל ילדנו, כאדם מבוגר לבטא את המקורי שבו, המיוחד שבו, אותן מתנות שנמצאות אך ורק בו? הדבר להערכתי אינו מובן מאליו. שאלת הזהות, האינדיבידואליות, המקוריות, ההגשמה של האימפולסים העמוקים שנמצאים בכל אדם אינה כה פשוטה. התרבות בזמננו מדגישה אומנם את הממד האישי והאינדיבידואלי אולם, בעת ועונה אחת גם עושה הכל על מנת למחקו כליל. תרבות ההמונים הטכנולוגית, דרך אמצעיה המגוונים: מדיה, פרסומות, תעשיית הבידור, אומנות מסחרית ועוד יוצרת **אשליה** של עצמאות, בחירה ומימוש עצמי; **וממשות** של עדריות, המוניות וערעור הבסיס האינדיבידואלי וזהות עצמית מגובשת. הטלביזיה רבת הערוצים יכולה לשמש משל יפה לנאמר. כביכול עומד (יושב, או אפילו משתרע) הצופה מול בחירה אינסופית של ערוצים במגוון עצום של תחומים ונושאים שונים. מה יותר מכך פונה אל יכולת הבחירה, עצמאות האדם, העדפותיו האישיות, הכרעתו החופשית? אולם, למעשה "מדברים" רובם של הערוצים באותה שפה תרבותית עצמה. הבחירה הנה בגבולות תרבותיים צרים מאד, שמוכתבים על ידי חברות הערוצים והלווין. אלה, פונות למכנה התרבותי הנמוך ביותר, ההמוני ביותר ולכן כמובן גם המשתלם כלכלית ביותר. בנוסף, השפעת המכשיר עצמו, כמכשיר, ללא כל התייחסות לתוכן המשודר הנה בדיוק אותה השפעה על כל אדם ואדם. ואולי היא, לענייננו – שאלת הזהות האינדיבידואלית - החשובה ביותר.

כעת, רק על מנת להמחיש את הנקודה, הבה ונניח שמישהו או משהו רוצה היה לגדל דורות של בני אדם ללא זהות, עם כוחות יוצרים אינדיבידואליים המעטים ביותר. ליצור, במילים אחרות עולם בו האנשים מובלים כחומר ביד היוצר, מתנהלים על מי מנחות של כוחות גדולים וחזקים מהם ועושים – ללא ידיעה והכרה – כל מה שהתרבות סביבם מנווטת אותם לעשות ולפעול. מה היה עליו לעשות? ובכן, בהנחה שאותו מישהו, אותו משהו הוא נבון ובעל השראה, ובהנחה שהוא פועל לטווח הארוך וחושב על העתיד, אין ספק שהוא יתחיל את פעולתו בעולם הילדים. הם בסופו של דבר יהוו את העולם האנושי הבא. שם נמצא במלא מובן המילה עתיד האנושות – לטוב ולרע...

אלא, שדווקא עתיד זה – הילדים – נמצא על פי רוב במצב של התפתחות. אותם כוחות שיובילו בעתיד לזהות עצמית מגובשת ולאנדיבידואליות חופשית (אם בכלל) עדיין צעירים, גמישים ונמצאים במידה רבה במצב של אפשרות, של פוטנציאל. לא לשווא החליט החוק שרק החל מגיל מסוים יכול אזרח לבחור ולהשפיע על מדינתו; רק מגיל מסוים ישנה אחריות פלילית בפני החוק ורק מגיל מסוים ניתן לרכוש רשיון נהיגה. הילד בגילאים המוקדמים עדיין רכש את זהותו וכוחותיו הפנימיים. אלה מתפתחים על סמך ומתוך כוחות אחרים. ובכן, עלינו

לזהות כוחות אלו, לדכאם, להחלישם ככל שניתן וכך לא יהיה לילד בעתיד כל סיכוי לפתח את הכוחות הפנימיים של עצמאות, זהות וחרות פנימית. מה הם כוחות אלו?

נחזור לעולם המבוגרים. הכוחות שמאפשרים מימוש עצמי נשענים על עוצמה פנימית, כוחות פנימיים של האינדיבידואליות, אינטנסיביות של ישותנו הפנימית ביותר. עד כמה יכול אדם ברגע נתון להביא את עצמו, לממש את האימפולסים הטמונים בו, לבטא את ישותו העמוקה ביותר, תלוי במידה רבה בעוצמה הפנימית שהוא יכול לגייס בכל רגע ורגע, באותם כוחות פנימיים שעומדים לרשותו.

ובחזרה לילדות. בה נמצאים כוחות אלו גם, אולם כאמור, בצורה אחרת. בילדות אלו הם עדיין כוחות חיצוניים שנמצאים כביכול "מסביב" לילד: בפעילותו, בתנועתו, בכל הקשור לכוחות שמניעים, פועלים, מזיזים ועובדים על, בתוך, מסביב ובהיקף של הילד הרך. הילד הקטן, ובמיוחד בשנות החיים הראשונות הנו ישות של פעילות ותנועה בלתי פוסקות. מה שקרוי "תהליכי למידה" מתרחשים בגיל הרך על-ידי ותוך כדי תנועה ופעילות. תנועה, עמידה, הליכה, דיבור אם רק אזכיר חלק מהצעדים המשמעותיים ביותר בהתפתחותו של כל ילד מתבצעים על ידי תנועה ופעילות שמחקות את פעילויות ותנועות המבוגרים בסביבת הילד. ללא תנועה, לא פעילות, ללא הזזת אברי הגוף הפיזי לא תיתכן כל התפתחות אנושית.

על כך כבר אמר אחד מהאנשים שחקרו בצורה האינטנסיבית ביותר את התפתחות הילד, פיז'ה: "המבנים התחושתיים-תנועתיים הם, הם מקור האופראציות המחשבתיות בעתיד; הווה אומר שהאינטליגנציה ראשיתה בפעולה... וכי הדעת היא מעיקרה הטמעה פעילה ותפעולית."

משתמע מכך, על מנת לדכא ולסכל כל אפשרות למימוש עצמי ולפעילות אינדיבידואלית יוצרת עלינו – או על אותם כוחות שזוהי שאיפתם – לדכא ראשית לכל את פעילותו, תנועתו וכוחות הרצון העצומים עמם נולד כל אדם. אותם כוחות שכאמור, דרך חיקוי ופעילות פיזית בלתי פוסקת מהווים את הבסיס לכל תהליכי הלמידה בגיל הרך.

ובכן, קשה להתעלם מהמחשבה שאכן ישנם כוחות הרוצים בכך בכל מאודם כאשר מתבוננים בתרבותנו. זו מקיפה את הילדים הרכים בשלל מכשירים ואמצאות שכל תפקידם הנו, אחר הכל, לחסוך בפעילות, בתנועה ועבודה פיזית. המכונה ממלאת את תפקידה על הצד הטוב ביותר, בה במידה שהיא חוסכת במאמץ, בפעילות מבני האדם, זו מהותה. זו גם הבעיה במפגש בינה לבין הילד בשנותיו הראשונות.

ראשית כמובן אמצעי הבידור השונים והמפותחים בהם "התברכנו": הטלוויזיה, המחשב, הרדיו, הצעצועים האלקטרוניים וכיו"ב. כל אלה יוצרים מה שניתן לכנות "בידור חיצוני" – בידור שעושה עבורנו, משעשע אותנו מבחוץ, נע עבורנו ועובד ללא כל מאמץ מצדנו. עבור המבוגרים יכול הדבר להיות אכן אמצעי של בידור, שחרור, הרפיה; עבור הילדים, ובמיוחד בגיל הרך מהווה סוג של בידור נטרול ודיכוי של הכוחות החשובים ביותר להתפתחות של העצמאות ואינדיבידואליות להמשך החיים. נטרול ודיכוי אותם כוחות של פעילות, תנועה והפעלת הרצון הפנימי.

בנוסף לאמצעי בידור אלה מוקפים הילדים מרגע לידתם, כדבר מובן מאליו וללא כל מחשבה שנייה בעשרות סוגים של מכונות ביתיות ותעשייתיות. אלו אכן עוזרות ומקלות על מלאכת הבית, אולם חוסכות מהילדים את החוויה הפשוטה של עבודה, עמל, מלאכת כפיים ובסופו של דבר פשוט חוויות של פעילות ותנועה. מכונת הכביסה מכבסת ומתאמצת עבורנו, הקומקום החשמלי מרתיח את המים, הבלנדר מערבב, מעבד המזון חותך ואת כל אלה עושה כוח עלום, לא נראה ולא ניתן לחיקוי. תהליכי העבודה הפשוטים כמודל לחיקוי והפנמה

נעלמו כמעט לגמרי מהנוף התרבותי של חיינו. ההשלכה של כך על עולם הילדות הנה עצומה. ללא תהליך שלם של עבודה, פעילות ותנועה אין לילד כל מודל של חיקוי. אותם תהליכים של פעילות ועבודה שהיו פעם מושא לחיקוי והפנמה נסתרים לגמרי כיום. הפגיעה היא כאמור בדיוק באותו תחום: כוחות של פעילות, תנועה ותהליכי רצון. לנאמר לעיל יש להוסיף את הקו השכלתני שעובר כחוט השני דרך כל תהליכי החינוך המערבי וה"נאור" מאז ראשיתה של תקופת ההשכלה. אדם מחונך נחשב קודם כל לאדם חכם, יודע ונבון. האידיאל החינוכי והלימודי של המערכת החינוכית – במודע או שלא במודע – הוא של אדם שפועל באופן רציונאלי, ממחשבתו, בצורה הגיונית ושקולה. הבעיה היא שאידיאל זה מועבר לתהליכי חינוך והוראה מהגיל הצעיר ביותר ללא כל התחשבות בתהליכי התפתחותו של הילד עצמו, במבנה נפשו, בעולמו הפנימי. השכלתנות הנה אלמנט מעצב, עוצר, מדכא ובעיקר מבוגר. במובן זה הוא קשור קודם כל לאדם הבוגר. כאשר מאמצים הסברים רציונאליים כפתרון כל יכול גם בגיל הצעיר יש לדבר השפעה עוצרת ומדכאת על אותם כוחות שהזכרנו, על כוחות התנועה, הזרימה, הפעילות וזרם החיקוי הישיר. מישור נוסף של דיכוי כוחות התנועה והפעילות ניתן לראות בכל הקשור לתזונה. התזונה משמעותית ביותר בגיל הצעיר שכן זהו הגיל בו מתעצבת מערכת העיכול ועמה כוחות רבים הקשורים ישירות או בעקיפין לכוחותיו של האדם לפעול ולבטא את עצמו בעולם. כפי שנאמר לגבי מישורים אחרים גם מערכת העיכול צריכה בגיל הצעיר את מירב הפעילות והתנועה, את מירב המאמץ. תזונה קלה, שמבוססת על מזון מהיר, קמח וסוכר לבנים, ממתקים למיניהם וחטיפים מלאים בחומרי טעם וריח מלאכותיים מרגילה את מערכת העיכול לא לעבוד, לא להתאמץ, לעצלנות וזאת בגיל החשוב ביותר לעיצובה. אותם כוחות של תנועה ופעילות שנחסכים מהילד בשיטתיות במישורים שכבר הזכרנו נחסכים ממנו גם בהקשר של תהליכי העיכול ועיצוב מערכות הגוף הפנימיות. לסיום ניתן להזכיר גם את שאלת המחלות והטיפול בהן. מחלות, מעצם טבען מביאות עמן תהליכי שינוי, תנועה ופעילות פנימית מוגברת. החום שמתלווה למחלות ילדות רבות הנו גם סימפטום לכך וגם בפני עצמו חלק חשוב ומשמעותי מתהליכים פנימיים של שינוי, פעילות ותנועה. כמו בתהליכים אחרים בטבע ובהתפתחות אורגנית מהווה החום את הקרקע עליו תהליכי שינוי והבשלה יכולים לצמוח. מכאן, שהנטייה הרווחת כל כך בימנו למנוע את המחלות וכאשר הן מתפרצות את החום הכרוך בהם מתווספת גם היא לכיוון הכללי המוצג פה. כיוון המונע תנועה, פעילות וצמיחה פנימית. (כמובן שאין הכוונה כאן לא לטפל כראוי במחלות ולא להתייעץ עם רופאים בכל מקרה כנדרש, אלא רק להצביע על חשיבות המחלה והחום בהתפתחות התקינה של הילד).

נמשיך אם כן להקיף את הילדים, ועדיף מוקדם ככל האפשר, במכונות רבות ומשוכללות יותר ויותר; נספק להם בידור מן המוכן שמופק בצורה היעילה וה"מתקדמת" ביותר באמצעי המדיה השונים; נדבר אליהם כמבוגרים קטנים, בצורה שכלתנית ומלומדת וכך נציג לפניהם את העולם סביב; נזין אותם במזון מוכן, קל לעיכול ומשופע בחומרים סינתטיים (שעברו כמובן את כל בדיקות האיכות...). ונמנע מהם ככל האפשר מחלות וחום בשעת מחלה – וכך ניצור את הבסיס הטוב ביותר למטרתנו: בני אדם צייתנים, אנשים שהנם נוף מדויק של תרבותם, צרכנים ממושמעים של תרבות הקניונים, אבל ללא שמץ של עצמאות פנימית, כוחות יצירתיים ואינדיבידואליות חזקה בעלת פוטנציאל למימוש עצמי.